

Ivar Berg: *Språket som vart norsk. Språkhistorie frå urnordisk til 1800-talet*. Oslo: Universitetsforlaget 2019. 144 s. ISBN 978-82-15-03372-3

Meldt av Endre Mørck

Innleiing

Språkhistoria til Berg er et alternativ til det som allerede fins av ettbinds innføringer i norsk språkhistorie beregna for universitets- og høgskolenivå: Almenningen m.fl. (2002), Nesse (2013), Otnes & Aamotsbakken (2017) og Torp & Vikør (2014). Boka til Berg skiller seg imidlertid fra disse ved at den bare beskriver utviklinga fra urnordisk til 1800-tallet og altså ikke dekker heile tidsrommet fram til i dag, men dette kan løses ved at den suppleres med Jahr (2019). Boka til Berg inneholder derimot så mye stoff om gammalnorsk at den nok er meint å kunne brukes uten ei innføring i norrøn grammatikk som Haugen (2015) ved sida. Her skiller den seg klart fra bøkene til Almenningen m.fl. og Torp & Vikør, mens Nesse har med litt stoff om gammalnorsk språkstruktur og Otnes & Aamotsbakken har med om lag like mye gammalnorsk grammatikk som Berg.

Innhold

Etter et forord “Til lesaren”, innholdsfortegnelsen og lister over figurer, tabeller og språkfaglige forkortinger følger seks kapittel og tre vedlegg før ei litteraturliste og et stikkordregister. I alle de seks kapitla blir de språklige forholda sett i forhold til relevante allmennhistoriske hendinger.

Kapittel 1 “Kva er språkhistorie?” (11 s.) svarer på hvorfor vi skal studere språkhistorie, gir en svært kort faghistorie, tar opp forholdet mellom skrift og tale og mellom synkroni og diakroni og gjør greie for skillet mellom indre og ytre språkhistorie, inkludert mulige årsaker til språkendinger, før det til slutt gis en oversikt over perioder i norsk språkhistorie.

Kapittel 2 “Dei eldste tidene” (13 s.) starter med en liten omtale av indoeuropeisk og germansk språkslektskap. Deretter omtales urnordisk med den eldre fuþarken og noen runeinnskrifter med den og synkopetida

med det første skillet mellom vest- og østnordisk. Dette følges opp med beskrivelser av bryting og *i*- og *u*-omlyd før avlyd presenteres.

I kapittel 3 “Gamalnorsk” (38 s.) får historiske forhold større plass enn før. Videre brukes det en del sider på den yngre fuþparken og runeinnskrifter fra vikingtida og høgmiddelalderen. Hoveddelen av kapitlet vies imidlertid til en kortfatta gammalnorsk grammatikk med beskrivelser av fonologi, syntaks og morfologi. Dette følges av noen gammalnorske lesestykker – pluss et utdrag fra kongesagaene til islendingen Snorre Sturlason begrunna med at “han skriv så bra!” (s. 71) – og et lite avsnitt om variasjon i gammalnorsk.

I kapittel 4 “Mellomnorsk: frå gamalnorsk til dialektane” (29 s.) er det språklig variasjon som står sentralt. For det første er det snakk om overgangen til dansk skriftmål, men først og fremst gjelder det særlig fonologiske, men også morfologiske og syntaktiske endringer som bl.a. fører til den moderne dialektvariasjonen. En beskrivelse av kildematerialet og bruken av skrift i samfunnet tidlig i kapitlet følges opp av noen mellomnorske lesestykker mot slutten, før et avsluttende forsøk på å svare på hvorfor det gikk som det gikk med språket i denne perioden.

Kapittel 5 “Inn i nytida” (15 s.) behandler dansketida med både dansk-språklige og norskspråklige tekstprøver. Talemåsendringene som omtales, er dels endringer i norske dialekter og dels utviklinga av en ny høgere talemålsvarietet. Til slutt behandles den gryende interessen for norsk språk som gav seg utslag i ordsamlinger o.a.

I kapittel 6 “Språket som vart norsk” (10 s.) gjøres det greie for hvordan oppfattelsen av norsk som et eget språk vokste fram, og hvilken ideologisk rolle norsk språkhistorie har spilt. I noen avsluttende perspektiv presiseres det bl.a. at språklig endring ikke er språklig forfall, og at det ofte kritiserte sammenfallet av *kj*- og *sj*-lydene /ç/ og /ʃ/ bare er siste steg i ei lang rekke tidligere sammenfall.

I margin på kapittel 1–5 er det til sammen 14 tenkespørsmål som skal bidra til refleksjon om stoffet, med svar i slutten av hvert kapittel. Den pedagogiske tilrettelegginga består dessuten av tre korte vedlegg om grunnleggende fonologi, morfologi og syntaks (i alt 4 s.), pluss at det er vist (i fotnote på s. 59) til et bøyings skjema for gammalnorsk på nettet.

Fra alle tidsperioder er det som sagt med tekstprøver. Berg skal ha ros for å ha tatt med en del prøver som ikke er gjengangere i språkhistorier, f.eks. juleevangeliet i *Gamalnorsk homiliebok* (s. 72) og den eldste bevarte balladeteksten fra ca. 1400 (s. 105). Men det er også med kjente

tekstprøver som omtalen av en krangel og et drap i Heddal i 1489 i *Diplomatarium Norvegicum* I 961 (s. 126–127). Denne hendinga karakteriseres som “Ein dødeleg språkdebatt” – uten henvisning til nedtoninga av det språklige aspektet i Jahr (2012).

Kommentarer

En anmelder skal ikke ønske seg ei anna bok enn den forfatteren har skrevet, og det er det heller ingen grunn til å gjøre i dette tilfellet, men det er likevel fristende å foreslå noe mer stoff enkelte steder, dels bare små tilføyelser, dels litt mer omfattende.

I oversikten over “Språkhistoriske periodar” (s. 23) er heile tidsrommet 200–750 kalt urnordisk. Like etterpå gjøres det likevel oppmerksom på at “[s]iste del av den urnordiske perioden, ca. 500–750, vert somtid skilt ut som en eigen periode under namnet synkopedida” (s. 24). Dette kunne det gjerne vært tatt omsyn til i den skjematiske oversikten, for siden blir disse periodene omtalt som atskilte: urnordisk i kapittel 2.2 og synkopedida i kapittel 2.3.

I en figur over “Slektskapen mellom germanske språk” (s. 29) blir urgermansk bare ført fram til østgermansk gotisk, nordgermansk norrønt og de vestgermanske greinene gammalengelsk, gammalsaksisk og gammalhøgtysk. Her burde i det minste norrønt som vestnordisk vært supplert med østnordisk, og det hadde nok også vært en fordel om gammalsaksisk blei forklart som opphavet til bl.a. nedertysk, som jo spiller en stor rolle i norsk språkhistorie.

Kapitlet om “Synkopedida” omtaler det tidlige skillet mellom vestnordisk og østnordisk som oppstod fordi vestnordisk hadde mer nasalassimilasjon (*mp* > *pp*, *nt* > *tt*, *nk* > *kk*) og mindre bryting (*e* > *ja*) enn østnordisk (s. 33–35). Videre behandles *i*- og *u*-omlyd (s. 35–38), men da uten at det nevnes at disse også virka sterkere i vest enn i øst. Før gjenomgangen av disse to omlydene tas det et forbehold: “Det fanst fleire liknande ljodendringar, men her held me oss til dei som er viktige i ord-bøying i yngre språksteg” (s. 36). Med denne begrunnelsen faller *a*-omlyden utafør, men dette er litt synd siden ulik grad av *a*-omlyd i vest og øst er den opphavlige årsaken til at vi i moderne norsk har fått strid om skrivemåten av ord som *dokke/dukke* og *golv/gulv*. Og dersom motsetningen mellom kort ‘o’ og ‘u’ i slike ord hadde vært forklart, kunne en

samtidig nevnt den tidlige utviklinga som skapte motsetning vest–øst mellom lang ‘u’ og ‘o’ i ord som *bru/bro* og *tru/tro*.

I det vesle avsnittet om “Variasjon i gamalnorsk” (s. 76–77) er det vist til et kart over gammalnorske dialektområder uten at det er sagt noe om hva disse dialektforskjellene bestod i. Derimot gjøres det først i avsnittet greie for det tidlige skillet mellom gammalislandsk, som beholdt sambandet *hr* i framlyd (*bringr* ‘ring’) og gamalnorsk, som mista *h* (*ringr*). Kort føyes det til at “[d]et same gjeld *hl* og *hn*”, og dette kunne gjerne også vært konkretisert med eksempel. Et liknende tilfelle der framstillinga er unødvendig knapp, er når det sies at “verb med ein av dei bakre vokalane /u, o, a/” får *i*-omlyd i presens, og dette illustreres med *søfr* (av *sofa* ‘sove’) og *grefr* (av *grafa* ‘grave’) (s. 64) uten noe eksempel på /u/ > /y/.

Under gjennomgangen av gammalnorsk fonologi påpekes det at “[a]lle dei retroflekse og palatale konsonantane ... er komne til etter gamalnorsk” (s. 50). Dette følges opp i kapitlet om mellomnorsk med en grundig gjennomgang av palatalisering av både velarer og lange alveolarer (s. 93–95), men litt merkelig er det at retroflektering ikke er behandla.

I det store og heile virker boka godt tilrettelagt pedagogisk. En fin detalj er f.eks. illustrasjonen av hvordan avlydsvekslinga i bøyinga av det sterke verbet *krjúpa* ‘krype’ – *kraup* – *krupu* – *kropit* går igjen i ordlagning: *bjúgr* ‘bøyd’, *baugr* ‘ring’, *bugr/bugt* ‘buktt’ og *bogi* ‘bue’ (s. 38). Men som nevnt ovafor kunne enkelte mindre tilføyelser trulig gjort boka enda mer forståelig.

Et annet sted der det kunne vært gjort ei lita justering, er i gjennomgangen av kvantitetsomlegginga (s. 86). Her er det en tabell med fire eksempel som viser hvordan normallange stavinger bevares, mens overlange og korte endres. I tre av tilfellene er kvaliteten på vokalen uendra, men i det fjerde skjer det ei kvalitativ endring: *sót* /so:t/ > *sot* /su:t/. Siden om-talen av denne vokalforskyvinga kommer et godt stykke lenger ut i boka, hadde det trulig vært pedagogisk bedre med et eksempel med en vokal som ikke endres, f.eks. *sýn* /sy:n/ > *syn* /sy:n/.

Mens de gammalnorske lesestykkene (s. 71–76) som vanlig er gjengitt i normalisert norrøn form, kan ikke de mellomnorske lesestykkene (s. 103–105, 126–127) normaliseres på samme måte. Men i disse tekstene “er rettskrivinga justert ein del, fyrst og fremst det me reknar med berre gjeld ortografi (t.d. fordelinga av ‘i’/‘j’ og ‘u’/‘v’ og stavinga «ffu» for /v/ mellom vokalar)” (s. 103) – åpenbart for å lette lesinga. En kan imidlertid

lure på hvor lurt og nødvendig det er å endre de mellomnorske tekstene på denne måten, særlig fordi tilsvarende ortografiske rettinger ikke er gjort i lesestykkene fra dansketida (s. 113–117), der en bl.a. møter ‘i’ for ‘j’, ‘v’ for ‘u’ og ‘uff’ for /v/ (s. 114).

Et vanskelig tema er utviklinga av vokalene fra gammalnorsk til moderne norsk, og her er ikke framstillinga heilt heldig. I rekka med bakre runda vokaler var det i gammalnorsk et skille mellom de korte og lange høge ‘u’ og ‘ú’, mellomhøge ‘o’ og ‘ó’ og låge ‘ǫ’ og ‘ǰ’, som med lydskrift gjerne gjengis med henholdsvis /u(:)/, /o(:)/ og /ɔ(:)/ (jf. f.eks. Haugen 2015: 19 og Spurkland 1989: 19). Berg viser at ‘u’ og ‘ú’ hadde samme kvalitet, med eksempla *bukkr* /buk:r/ ‘buk’ og *hús* /hu:s/ ‘hus’, og at ‘o’ og ‘ó’ hadde samme kvalitet, med eksempla *flokkr* /flok:r/ ‘flokk’ og *sól* /so:l/ ‘sol’ (s. 52, 97). Mer uklar er omtalen av ‘ǫ’ og ‘ǰ’ når det sies at ‘ǫ’ uttales som norsk kort *å* (s. 51), og at den opphavlige lange *a*-en, dvs. ‘ǰ’, i sein gammalnorsk blei runda til en *å*, “og dersom ein les ‘ǰ’ som [o:], kjenner ein lettare att den moderne forma av ordet” (s. 52). Det kan sikkert være pedagogiske grunner til å si at de fremmede bokstavene ‘ǫ’ og ‘ǰ’ uttales som *å*-lyder, dvs. som /o(:)/, men det er da nærliggende å spørre seg hvorfor norrønt hadde bokstavene ‘ǫ’ og ‘ǰ’, om de hadde lik uttale som henholdsvis ‘o’ og ‘ó’. Når ‘ǫ’ sies å uttales som kort *å*, foregripes egentlig det tidlige sammenfallet av /ɔ/ og /o/, som ikke ser ut til å være nevnt i boka. Og siden ‘ǰ’ sies å kunne uttales som [o:], blir det heller ikke heilt klart at denne bokstaven egentlig står for /ɔ:/ i vokalfirkanten som illustrerer kjedeforskyvinga av de lange bakre vokalene (s. 97). Det kan dessuten nevnes at det er litt forenkla når det sies at de korte vokalene /u/ og /o/ har beholdt «kontinental uttale» (s. 97). Nokså allmenn i norsk er overgangen /u/ > /ʉ/ i en del ord som *gull* og *munn*, og i noen dialekter får vi som kjent også overgang /o/ > /ø/ som når *golv* uttales /gølv/.

I en gjennomgang av alfabet og uttale i “gamalnorske tekstar” (s. 51) er det nok en slurvefeil når det sies at “‘þ’ vart uttala som *th* i engelsk *thing*, ‘þ’ som *th* i engelsk *this*” (s. 51), der det i siste del ikke skulle stått ‘þ’, men ‘ð’. I samband med dette sies det vidare at ‘ð’ aldri står i framlyd, “slik at det ikkje trengst nokon stor bokstav” (s. 51). Mer presist burde det stått at det er lyden [ð] som ikke står i framlyd, og som det derfor ikke trengs stor bokstav for. Det hadde vel gått ut over rammene for boka å nevne at ‘Ð’ fins og nyttes for lyden [p] om ikke i normalisert norrønt, så nettopp i en del gammalnorske tekster (Haugen 2013: 229).

Om en skal være pirkete, er det også et par grammatiske begrep som kan kommenteres. For det første brukes termen 'ordstilling' (s. 55) ikke bare om rekkefølgen på orda innafor en frase, men også om rekkefølgen på frasene, som gjerne kan inneholde flere ord, innafor en setning, der det heller er snakk om leddstilling. For det andre er 'leddsetning' (s. 138) definert som "setningar som samstundes er ledd i heilsetninga dei inngår i", dvs. med en definisjon som ikke tar omsyn til at en leddsetning kan inngå i en annen leddsetning.

I den kortfatta innføringa i morfologi er begrepet 'stamme' forklart som det elementet som endinger (eller bøyingsaffiks) legges til for å danne fulle ordformer (s. 137). Litt overraskende er bruken av dette begrepet i omtalen av bøyinga av de svake verba: "Svake verb har to stammar, éin som er utgangspunkt for infinitiv og presens, og éin som dannar preteritum og perfektum partisipp. Dette er likeins som i moderne norsk." (s. 63). I de tre bøyingsklassene av svake verb (de fåtallige verba av typen *duga* 'duge' er av gode grunner utelatt), får *kasta* 'kaste', *dóma* 'dømme' og *telja* '(for)telle' etter dette presensstammene *kast-*, *dóm-* og *tel-* og preteritumsstammene *kastað-*, *dómd-* og *tald-*. De eneste bøyingsendingene som legges til etter denne analysen, er altså de som uttrykker tall og person. Dentsuffikset som uttrykker fortid, ses derimot tydeligvis på som et avleiingssuffiks. Her avviker beskrivelsen fra det som vi finner i ei innføring i moderne morfologi som Rønhovd (1993: 15), som ser *arbeid-* som stamme for både presens *arbeider* og preteritum *arbeidde*. I samband med omtalen av *telja*-klassen hadde det for øvrig vært naturlig å peke på i-omlydsvekslinga mellom infinitiv/presens og preteritum/perfektum partisipp.

Avslutning

For en som allerede på gymnaset leste språkhistoria til Lundeby & Torvik (1967) og den gammalnorske leseboka til Nygaard (1967) og siden som grunnfagsstudent hadde bøkene til Skard (1972, 1973) om språkhistoria fram til 1800-tallet og den norrøne grammatikken til Iversen (1973) pluss en god del sider norrøn tekst som pensum, virker det stoffet som studentene skal lære gjennom å lese boka til Berg, svært begrensa. Men ettersom den historiske delen av norsk-/nordiskstudiet på universitet og høgskoler har blitt så kraftig redusert gjennom pensumomlegginger opp

gjennom åra, er det behov for korte innføringer av den typen som Berg har skrevet. Og sjøl om en som anmelder kan ha noen kommentarer, må det likevel sies at dette i det stor og heile virker som ei vellykka framstilling. Dersom en kan nøye seg med ei framstilling av norsk språkhistorie som bare går fram til 1800-tallet, og en vil ha ei elementær innføring i gammalnorsk inkludert i språkhistoria, kan boka til Berg være et godt alternativ.

Litteratur

- Almenningen, Olaf, Thore A. Roksvold, Helge Sandøy & Lars S. Vikør. 2002. *Språk og samfunn gjennom tusen år*. 6. utg. (1. utg. 1981). Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Haugen, Odd Einar. 2013. Paleografi. I: *Handbok i norrøn filologi*, 2. utg., red. Odd Einar Haugen, 194–248. Bergen: Fagbokforlaget.
- Haugen, Odd Einar. 2015. *Norrøn grammatikk i hovuddrag*. Oslo: Novus.
- Iversen, Ragnvald. 1973. *Norrøn grammatikk*. 7. utg. ved E. F. Halvorsen. Aschehoug.
- Jahr, Ernst Håkon. 2012. “Got synth jw” – en middelnedertysk skålhilsen som år 1489 førte til drap på Arne? Om skålhilsenen og et seint forsvaret for drapsmannen Lidvord. I: *Fra holtijaR til holting. Språkhistoriske og språksosiologiske artikler til Arne Torp på 70-årsdagen*, red. Unn Røyneland & Hans-Olav Enger, 173–181. Oslo: Novus.
- Jahr, Ernst Håkon. 2019. *Språkplanlegging og språkstrid. Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. 2. utg. (1. utg. 2015). Oslo: Novus.
- Lundeby, Einar & Ingvald Torvik. 1967. *Språket vårt gjennom tidene. Kort norsk språkhistorie*. 4. oppl. Oslo: Gyldendal.
- Nesse, Agnete. 2013. *Innføring i norsk språkhistorie*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Nygaard, M. 1967. *Gammelnorsk (norrøn) lesebok for gymnasiet*. 17. utg. ved Trygve Knudsen. Bergen: Giertsen.
- Otnes, Hildegunn & Bente Aamotsbakken. 2017. *Tekst i tid og rom. Norsk språkhistorie*. 5. utg. (1. utg. 1999). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Rønhovd, Jarle. 1993. *Norsk morfologi*. Oslo: ad Notam Gyldendal.
- Skard, Vemund. 1972. *Norsk språkhistorie. Bind 2 – 1523–1814*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.

- Skard, Vemund. 1973. *Norsk språkhistorie. Bind 1 – Til 1523*. 2. utg. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Spurkland, Terje. 1989. *Innføring i norrønt språk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Torp, Arne & Lars S. Vikør. 2014. *Hovuddrag i norsk språkhistorie*. 4. utg. (1. utg. 1993). Oslo: ad Notam Gyldendal.

Endre Mørck
UiT Norges arktiske universitet
Institutt for språk og kultur
Postboks 6050 Langnes
NO-9037 Tromsø
endre.morck@uit.no